

Budai Távir

A B. Zs. H. Budai Körzetének Havi Lapja * 2023. május * 5783. Tjar-Sziván * XXV. évfolyam 4. szám

Számolás

Dr. Verő Tamás:
Számolás
1. oldal

Imaidők és Jahrzeitok
2. oldal

Háztáji Hírek
3. oldal

Nádudvari Péter:
Ők rejtegették Josef Mengelét...
4-5. oldal

Művészet a Soá után
5. oldal

Hrotkó Larissza:
Dolce, az askenázi haszida...
6-7. oldal

Sámuel Péter:
Allegóriával a nemzeti-
szocializmus ellen
7-8. oldal

Hunyadi Zsombor:
Avigdor Hameiri, a prózaíró
9-11. oldal

A nő, aki mindent kockára tett...
11. oldal

A Micve Klub
májusi programja
12. oldal

Peszah második napjának előestéjén, a szédert követően esténként elkezdünk napokat, majd később heteket számolni. Ezt nevezzük *Omer* számlálásnak. Elmondjuk az áldást, majd elmondjuk, hogy hány nap telt el az első számolás óta, és egy hét elteltét követően soroljuk, hogy a hét nap az egy hét, és a továbbiakban folytatjuk a számlálást. Ezt tesszük az életünkben is. Számoljuk az eltelt, és a hátralevő időt a születésnapokig, a jahrzeitig, az új ruha/cipő/telefon/autó/ megszerzéséig, a munkában/iskolában töltött időt. Miért jó ez? Minden alkalommal, amikor számolunk, számba vesszük az időt, de egyben azt a különleges dolgot, amihez hozzájutottunk. Jó érzés, elértük a kitűzött célt, birtokolhatjuk a vágyott tárgyat, ámde még nagyobb örömet jelenthet a családtagokkal megerősített szeretetteljes kapcsolat. Ezzel válhat teljessé az elmúlt időszak, és így tudunk könnyebben várakozni az eljövendő időszakra.

Az Omer számláláskor az eltelt idővel, napok, órák és percek múlásával közelebb és közelebb kerülünk ahhoz a boldog időszakhoz, ami teljessé és befejezetté teszi a néppé válásunkat.

Nem volt hiábavaló a rabszolgaság, a tíz csapás, a megpróbáltatások, a 40 évnyi vándorlás, az új nemzedék felnövése, az új értékítélet. Eljutottunk a *Szináj* hegy lábához, *Mózes* átvehette a 10 ígét, a 10 parancsot örök érvényű szavai utat mutatnak mindnyájunknak. Így vált teljessé és kerekké népünk történelme. Soha nem feledhetjük a múltunkat, törekednünk kell, hogy a jelen és a jövő egyre szebb legyen/lehessen!

Tegyük meg mindent, hogy tiszta lelkiismerettel gondolhassuk végig a múlt eseményeit. Igyekezzünk, hogy mielőbb po-

zitiv lehessen az elszámolás, a mérleg serpenyőibe minél több jó dolog kerülhessen! Így kerülhetünk egyre közelebb a teljességhez. Esténként - akár csak egy rövid imát követően - gondoljuk végig az eseményeket, a mulasztásainkat, a személyes együtt-lét gyakori rövidítését a telefonfüggőségünk okán.

Vegyük erőt magunkon, törekedjünk akár kis lépésenként a változtatásra! Ne kelljen nagy sóhajjal gondolnunk a szeretteinkkel töltött percekre, a hiányérzetre, mert vannak dolgok, melyek nem pótolhatók!

Hatszáztizenhárom parancsot segítheti, hogy az elszámolásunk napról napra nyugodt legyen. Ez eddigi napjainkban, és a jövőbeli napjainkban hozhat változást, változtatást, és ez azon múlik, hogy őszintén meg tudjuk vizsgálni mindazt, amit embertársainkkal szemben teszünk. Itt és most következik egy lehetőség! Az Omer számlálás időszakában vagyunk. Nézzük meg minden nap, hogy az elmúlt huszonnégy óra hogyan telt, mennyi benne a családunkkal töltött idő, és mennyi az „elpazarolt”. Kicsiny lépés, nem kell életre szóló fogadalmakat tenni, csak a következő 24 órára gondolva alaposabban tervezzük, és tegyük a dolgainkat. Legyen béke, egyetértés, minél nagyobb harmónia az egész világon! Kívánom mindnyájunknak, hogy így legyen!

*Dr. Verő Tamás
főrabbi*

✧ Imaidők ✧

2023. év májusi imarendje - 5783. Ijár - Sziván

Május	01. 07.02	hétfő	Sahrit - Reggeli ima (OMER 25.)	Ijár	10.
	04. 07.02	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima (O. 28.)		13.
	05. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.42) (O. 29.)		14.
	06. 10.00	szombat	Ünnepi ima - EMOR (Hávdálál: 20.55) (O. 30.)		15.
	08. 07.01	hétfő	Sahrit - Reggeli ima (O. 33.)		17.
	11. 10.01	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima (O. 36.)		20.
	12. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 19.52) (O. 37.)		21.
	13. 10.00	szombat	Ünnepi ima - BEHÁR és BEHUKOTÁJ (Hávdálál: 21.06) (O. 38.)		22.
	15. 07.01	hétfő	Sahrit - Reggeli ima (O. 40.)		24.
	18. 07.02	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima, Erev Jom Jerusalaím (O. 43.)		27.
	19.	péntek	Jeruzsálem Napja		28.
	19. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.01) (O. 44.)		28.
	20. 10.00	szombat	Ünnepi ima - BÁMIDBÁR (Hávdálál: 21.17) (O. 45.)		29.
	22. 10.01	hétfő	Sahrit - Reggeli ima (O. 47.)	Sziván	02.
	25. 07.02	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima (O. 49.)		05.
	25. 18.30	csütörtök	Erev Sávuo - ünnepi esti ima (gyertyagyújtás: 20.08)		05.
	26. 10.00	péntek	Sávuo első napja (Tízparancsolat felolvasása)		06.
	26. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus - Erev Sávuo 2. napja (gyertyagyújtás: 20.09)		06.
	27. 10.00	szombat	Sábati és Sávuo ünnepi ima (Hávdálál: 21.27) MÁZKIR kb. 11.30 után		07.
	29. 07.01	hétfő	Sahrit - Reggeli ima		09.
Június	01. 07.02	csütörtök	Sahrit - Reggeli ima		12.
	02. 18.30	péntek	Kabalat szombat, szombat fogadása, kiddus (gyertyagyújtás: 20.16)		13.
	03. 10.00	szombat	Ünnepi ima - NÁSZÓ (Hávdálál: 21.35)		14.

Jahrzeitok

A Jahrzeit-Táblán szereplő elhunytak nevei az 5783. év Ijár - Sziván (május) havában

Clara Richmond
Czeizler Gábor
Csillag Ferenc
Flamm Miklós
Forgács Antal
Galambos Miklós
Gárdonyi Endre
Gárdonyi Hermann
Hermann Siegfried
Joseph Richmond
Keiner Erzsébet
Pataki István
Polacsek Tibor

Május 03.
Május 11.
Május 27.
Május 30.
Május 27.
Május 30.
Május 21.
Május 21.
Május 24.
Május 03.
Május 17.
Május 06.
Május 28.

Radó Istvánné
Ravits Pál
Róna Lajos
Sárosi Géza
Schlanger Adolf
Schlanger Irma
Schwartz Mór
Steiner Béláné
Sugár Péter
Székely Salamon
Vágó Lajosné
Verő György

Május 29.
Május 25.
Május 15.
Május 25.
Május 30.
Május 18.
Május 22.
Május 24.
Május 23.
Május 18.
Május 06.
Május 11.

2023. május

Budai Sófár

5783. Ijór-Sziván

KÉRJÜK, TÁMOGASSA ADÓJA
1%-ÁVAL A FRANKEL ZSINAGÓGA
ALAPÍTVÁNYT!

ADÓSZÁM: 18114878-1-41

A MAZSIHISZ TECHNIKAI SZÁMA:
0358

KÖSZÖNJÜK!

☆☆☆

Tisztelt Hittestvérünk!

Kérjük fizesse be 2023. évi kultuszjáradékát!

A fizetés módja: átutalás, csekk: Budapesti Zsidó Hitközség Frankel Körzet 11707024-20458508, vagy személyesen az irodában. Köszönjük!

☆☆☆

Bat Micva

2023. április 01-én szombaton (5783. niszán 10.) Dr. Friedman Gábor két lányunkájának a *bát micváját* tarthattuk meg a Frankel Leó úti zsinagógában a szombat délelőtti istentisztelet keretében. Bakonyi Róza - Roza Debora bat Eszter (Bakonyi András és Friedman Eszter lánya) és Schuchmann Hédi - Haja Szara bat Nomi (Schuchmann Gábor és Friedman Noémi lánya) avatásának napját különleges *micve* projektjük bemutatása (családfakutatás) és a vizsgakérdésekre adott szép válaszaik tették emlékezetessé. A családtagok és sok-

Háztáji Hírek

sok barát lehetett tanúja alapos tudásuknak. Az édesapák megáldották a felnőtté vált lányukat. Dr. Verő Tamás főrabbi útravaló beszédet mondott, majd Dr. Nógrádi Gergely főkantor vezetésével énekel és cukoresővel édesíthették meg a két lány különleges napját. Gratulálunk, jó egészséget, sok sikert kívánunk! Mazal tov!

☆☆☆

Vastoll-díjat kapott dr. Kovács Gábor
A Magyar Újságírók Országos Szövetségé-

nek elnöksége 2018-ban hozta létre a szövetség Vastoll-díját, amelyet sok évtizedes újságírói munkásságukért és a szervezet iránt tanúsított hűségükért azoknak a tagtársaknak adományoznak, akik betöltötték 90. életévüket. Az idei díjazottak: Feuer Mária, Horn János, dr. Kovács Gábor, Kulcsár István, Libik Gábor András, Nádory István, Sándor György, Surányi Erika és Vitray Tamás.

Sok szeretettel gratulálunk! Mazal Tov!

Ünnepi vendég Floridából: Lak Baomer koncert
a világhírű gitárművésszel!

Lakatos György
a Frankel Zsinagógában

További fellépők:

Kun Ágnes Anna, az Operaház magánénekesnője

Fellegi Balázs operaénekes

Leonid Gutkin (basszusgitár)

Nógrádi Benedek (gitár)

Nógrádi Gergely főkantor

2023. május 8. hétfő, 19 óra

FRANKEL ZSINAGÓGA

1023 Budapest, Frankel Leó út 49.

Belépődíj: 3000 forint

Jegyinformációk: 06 30 409 9045

BELÉPŐJEGYEK

Arató Juditnál és Sárosi Évánál
elővételben válthatók a Micve Klubban,
csütörtökönként 18 és 21 óra között,
péntekenként 17 és 18 óra között,
valamint a koncert előtt, a helyszínen.

Ők rejtegették Josef Mengelét, akit sohasem vontak felelősségre szörnyű tetteiért

Pontosan 112 éve született a Halál Angyalának és Dr. Auschwitznak is nevezett orvos, aki a legnagyobb náci koncentrációs táborban - főleg ikerpárokon és rendellenességgel született embereken - végzett áltudományos kísérleteket, amelyek során az alanyokat gyakran brutális módon kínozták. A második világháború után Dél-Amerikába menekült, ahol egy magyar származású családnál is bujkált. Bűneiért - amelyeket élete végéig igazolni próbált - sohasem vonták felelősségre.

Mengele 1911-ben született egy tehető bajor család legidősebb fiaként. Gyermekkorában három alkalommal is visszajött a halál torkából: először hatévesen majdnem belefulladt egy hordónyi esővízbe, majd néhány év múlva súlyos vérmérgezést kapott, tizenöt évesen pedig egy csontvelőgyulladást élt túl. Egyetemi tanulmányai során antropológiát és orvostudományi ismereteket hallgatott, és már ekkor is érdekelte az ikerkutatás: azt kívánta bizonyítani, hogy a genetika is szerepet játszik az ikerk tuberkulózisra való hajlamában. Kutatásai eredményeiről előadásokat is tartott. Nem sokkal azután, hogy megszerezte az orvosi diplomáját, belépett a *Nemzetiszocialista Német Munkáspártba*, majd annak a katonai és védelmi szervezetébe, az *SS-be*. A második világháborúban orvosi szakszolgálatot látott el, több kitüntetést is szerzett.

1943-ban került a hírhedt auschwitz-birkenauai koncentrációs táborba, ahol több részleg - például a cigány tábor és a női tábor - orvosa lett, mellette pedig „kutatásokat” végzett a foglyokon. Kegyetlen emberkísérleteivel a náci eugenika, a „magasabb rendű embertípus” létrehozásával foglalkozó áltudomány igazolása volt a legfőbb célja.

Cinikusan küldött ezeket a halálba

Feladatai közé tartozott az újonnan érkező deportáltak szelektálása is, a visszaemlékezések szerint a munkára alkalmatlannak vélt áldozatokat *Puccini-* vagy *Wagner*-áriákat fityűlve irányította a gázkamrák felé. Az új foglyokból a kísérleteihez is válogatott alanyokat, elsősorban olyanokat keresett, akiknek az átlagostól feltűnően eltérő testi adottságaik voltak: például törpe vagy óriás termet, különböző szemszín vagy púposág. Sok ikerpár is áldozatul esett a gyakran brutalitástól sem mentes „kísérleti módszereinek”.

sérleti módszereinek”.

1945. január 27-én, tíz nappal a tábor felszabadítása előtt elmenekült *Auschwitz-ből*. Először egy kórházban rejtegette az egyik orvoskollégája, majd - álnéven - amerikai hadifogságba került. Nemsokára viszont vissza tudott térni szülővárosába, de nem sokáig élt ott, *Fritz Hollmann* néven *Felső-Bajorországba* költözött. Négy év múlva pedig új álnevet választott: amikor *Genovában* felszállt a *Buenos Airesbe* tartó gőzösre, már *Helmuth Gregorként* azonosították. Ugyanis az argentin fővárosban akart új életet kezdeni, meg volt győződve arról, hogy ott nem nyúlhatnak utána: a konzulátuson német útlevélet kapott a valódi nevével, sőt a lakása ajtaján is a dr. Josef Mengele felirat szerepelt. Egy évtizedig viszonylagos nyugalomban élt *Buenos Airesben*, a német hatóságok nem kérték a kiadatását. 1959-ben viszont menekülni kényszerült, miután elfogatóparancsot bocsátottak ki ellene: először *Paraguayba*, majd *Brazília*ba ment.

Magyar származású házaspár is rejtegette

Először egy *Sao Paulo* melletti birtokon rejtőzködött és dolgozott, amely a *Magyarországról* kivándorolt *Stammer Géza* és felesége tulajdonában volt. *Bokor Péter* történész, író és filmrendező 1985 őszén - Mengele halála után hat évvel - interjút készített a férfival, aki akkor elmondta, tisztában volt vele, kicsoda a *Peter Hochbichlerként* bemutatkozó, állítása szerint svájci származású „vendége”, de úgy érezte, „nincs joga” feljeleníteni és börtönbe juttatni - hiszen „nem is biztos, hogy elkövete a nevéhez fűződő szörnyűségeket”. *Bokor* a *Stammerrel* folytatott, „egy krimi izgalomával vetekedő, hosszú párbeszéd” alapján *Mengele doktor nyomában* címmel könyvet írt, amelyben az is olvasható, hogy az ötvenes-hatvanas éveiben járó emigráns szorgalmasan és pontosan végezte el a rá bízott feladatokat, szabadidejében pedig filozófiai és orvosi könyveket olvasott, valamint „szentimentális, nosztalgikus dalokat énekelgetett”.

Az 1970-es évek közepén aztán Mengele egy kis lakásba költözött Sao Paulóban

A kapcsolata ekkora megromlott *Stammer*rével. Ebben az időszakban alkalmanként egy osztrák pár, *Liselotte* és *Wolfram Bossert* tengerparti házában is vendégske-

dett, akik egy interjúban elmondták, alapvetően kellemes személyiségű emberként ismerték meg Mengelét, ezért igencsak meglepetést okozott, hogy a barátjuk három évtizeddel korábban *Auschwitz-Birkenau* egyik hóhéra volt: „arról, aki így szerezte a természetet, az állatokat és a gyerekeket; érdeklődik az irodalom és a filozófia iránt, nagyon nehéz elhinni, hogy ilyen kegyetlen bűnöket követett el” - emlékeztek vissza. A kedves, megnyerő fellépés mögött viszont ekkor már egy folyamatosan szorongó, depressziós ember állt. Mengele ugyanis paranoiásan rettegett attól, hogy nyomára bukkannak: egy *Wolfgang Gerhard* nevű osztrák férfi személyazonosságát vette fel, és soha nem hagyta el az otthonát kalap nélkül, mert azt mondták, nagyon jellegzetes a homloka, amiről könnyen felismerhető. Amikor pedig kilépett az utcára, azt képzelte, mindenki őt figyeli.

Fennmaradt leveleiből az is kiderül, intenzív hasi fájdalommal küszködött, mert a folyamatos rettegés közben sokszor rágta a bajusza végét, ahonnan szőr került a beleibe. A feljegyzések arról is tanúskodnak, hogy élete utolsó éveit elszegényedve és magányosan, állandó letargiában töltötte. Amikor például egy *Rio de Janeiróba* tartó utazása megghiúsult, mert az ismerősei nem tudták kifizetni a benzinköltségét, a következőképp adott hangot szomorúságának: „*Most sokkal magányosabb, vagyis inkább elhagyatott vagyok, és mindenem jobban fáj, mint valaha.*”

Ami Mengele félelmeit illeti, a *Brazília*ban töltött időszak alatt okkal aggódhatott amiatt, hogy megtalálják és bíróság elé állítják. Az izraeli titkosszolgálat (*Moszad*) 2017-ben nyilvánosságra hozott, úgynevezett Josef Mengele-aktáiból - amelyeket *Melcer*-akták néven kódoltak - ugyanis kiderült, a szervezet évtizedeken keresztül vadászott a náci háborús bűnösre, aki akkor került célkeresztbe, miután elfogták a zsidók deportálásának egyik fő szervezőjét, *Adolf Eichmann*t.

A *Moszad*nak 1962-ben sikerült is közel férkőznie Mengeléhez, ekkor ugyanis a szervezett több ügynöke - akik *Eichmann* elrablásában is szerepet vállaltak - egy beosztott exnáci segítségével a nyomába eredtek, és rá is találtak, miközben egy gyógyszerárba tartott. Az ügynökök azonnal jelentették táviraton a történetet, és jóváhagyást kértek egy újabb akcióhoz, de a

szervezet akkori igazgatója nem akart foglalkozni az üggyel, mert inkább az foglalkoztatta, hogy az országuk „fő ellensége”, *Egyiptom* német tudósokat toboroz, hogy rakétákat építtessenek velük.

Hajtóvadászat - de nem mindenáron

Ez az eset is alátámasztja azokat a feltételezéseket, amelyek szerint a Moszad voltaképpen egyáltalán nem kereste akkora igyekezettel Mengelét, mint amennyire azt a kívülállók hitték - egész egyszerűen azért, mert úgy gondolták, *Izrael* biztonságára a bujkáló orvos egyáltalán nem jelent veszélyt, ellentétben például az említett rakétaprogrammal. Ugyanakkor tény, hogy a titkosszolgálat több betörést, lehallgatást, hírszerzési műveletet és egyéb akciót szervezett, hogy elkapja az auschwitz-birkenai koncentrációs tábor orvosát. A szervezet tervei között szerepelt például az is, hogy a második feleségét megkörnyékezteti egy „beépített hódolóval”, hogy információkat szedjen ki belőle; és az is, hogy a fiát fagatja ki apja holléte felől. Egyik elképzelést sem koronázta siker. „*Nem árulhattam el, hol van, végső soron mégiscsak az apám volt*” - mondta egyszer Rolf Mengele, aki egyébként jól tudta, hol bujkál az apja, hiszen egyszer meglátogatta Brazíliában. Szeretett volna magyarázatot találni arra,

miért követte el apja azokat a szörnyűségeket, amelyekről azóta már számtalan szemtanú beszámolójából is tudomást szerezhette a világ, és bízott benne, hogy a lelkiismeretére is hatni tud majd.

Olivier Guez Josef Mengele eltűnése című regényében a következőképp írja le a számonkérést, amely során a háborús bűnös apa a megbánás legkisebb jelét sem mutatta rémtetteivel kapcsolatban: „*Papa, mit csináltál Auschwitzban?*” *Mengele mérgesen legyint, ritkán szakítják félbe. „A kötelességemet teljesítettem” - mondja egyenesen a fia szemébe nézve, „a német tudomány katonájának kötelességét: védelmeztem az organikus biológiai közösséget, tisztítottam a vért, megszabadítottam az idegen testektől”. Osztályozta, kiválogatta és kiiktatta a nem megfelelőket, akik naponta ezrével érkeztek akkoriban a táborba. „Igyekeztem a lehető legtöbb embert munkára irányítani, hogy életüket mentsek. Az ikrek, akikkel előre vittem a tudományt, szintén nekem köszönhetik az életüket” - meri állítani.*

Két nap és két éjszaka folyamatos beszélgetés után Rolf feladja. Az apja makacs, gyógyíthatatlan és ártó ember, háborús bűnös, aki nem mutat megbánást az emberiség ellen elkövetett bűneiért.

„*Igen, vége*” - mondja magában Rolf,

az ottléte többi részének már nincs jelentősége, a séták, a fényképezkedés Bossertékel, a piknik a Bertioiga strandon mind csak tettetés. A tervezettnél hamarabb elutazik. A reptéren az apja odasúgja, hogy reméli, hogy még viszontlátja.” Nem így történt, ugyanis ekkor látták egymást utoljára: Mengele 1979. február 7-én, miközben békésen úszkált a tengerben, agyvérzést kapott, és életét veszítette. Nem a valódi nevén, hanem Wolfgang Gerhardként temették el. Földi maradványaira csak hat évvel később bukkantak rá a hatóságok, mert a családja eltitkolta a halálhírét. Ezért fordulhatott elő az, hogy a Moszad még évekkel azután is folytatta a hajtóvadászatot ellene, hogy már nem volt életben. Alakjához számtalan mítosz kapcsolódott, és néhány összeesküvés-elmélet hívő még az exhumálását követően is állította, továbbra is bujkál valahol. Egy 1992-es DNS-vizsgálat azonban minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy Mengele csontjait találták meg. Néhány éve pedig újra előkerült a neve, ugyanis a sors hihetetlen fíntorának köszönhetően „ő maga” is kísérleti alany lett: a *Sao Paulo-i Igazságügyi Orvosi Intézetben* tanulmányozták a csontjait.

Nádudvari Péter

(Forrás: wmn.hu)

Művészet a Soá után Új tárlat a budapesti Ludwig Múzeumban

A március végén megnyitott III. Bartók Tavaszi Nemzetközi Művészeti Hetek több mint harminc programot kínál, ezek között található a Ludwig Múzeum új, különleges kiállítása is. A *Művészet a Soá után* című, július 30-ig látható tárlaton Boris Lurie és Wolf Vostell műfaji határokat átlépő, társadalomkritikus művei először láthatók együtt Magyarországon.

Fabényi Júlia, a Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum (Lumú) vezetője arról beszélt a megnyitón, hogy a Lumú eddig tíz kiállításon mutatta be a forradalmi, ellenálló, igazságkereső és humanus művészetet. Kiemelte: ebbe a sorba illeszkedik a *Művészet a Soá után* című tárlat is, amelynek két művésze a vasfüggönyön túlról, a hidegháború és a gazdasági csodák időszakában fogalmazza meg kritikáját a kollektív felejtéssel és büntudattal szemben. „Boris Lurie és Wolf Vostell nagyjú művészetét nagyon személyes barátságukon keresztül mutatjuk be, egészen különleges nyelvezettel” - hangsúlyozta Fabényi Júlia.

A tárlat kurátora, Beate Reifenscheid, a

Ludwig Museum Koblenz igazgatója kiemelte: a két művész azért küzdött élete során, hogy a holokausztot soha ne lehessen elfelejteni, és művészetükben mindezt humanista érzékenységgel ábrázolták.

Az ötvenes évek végétől Lurie és Vostell egyaránt radikálisan közelített a témához, személyes érintettségük miatt. Egy olyan időszakban, amikor a társadalom többsége igyekezett minél hamarabb túllépni a háború emléken és a németek felelősségén, a két művész olyan formanyelvet kísérletezett ki, amely szembesítette közönségét ezzel a fájdalmas témával.

Wolf Vostell a 20. század második felének egyik legjelentősebb német művésze, a Fluxus mozgalom egyik alapítója. A hatvanas évek elején egy amerikai út során ismerte meg Boris Lurie-t, aki *Rigában* nőtt fel, zsidóként saját bőrén tapasztalta a soá borzalmait. A háború után apjával az Egyesült Államokba emigrált. Vostell Németországban élte át a náci uralmat, majd megtapasztalta, hogy a háború utáni gazdasági fejlődés miként feledtette, hogyan burkolta homályba az erkölcsi felelősséget.

Boris Lurie New Yorkban 1959-ben Sam Goodman és Stanley Fisher művésztársaival együtt megalapította a NO!art mozgalmat, amelynek célja a háború utáni társadalom nyílt és szókimondó ábrázolása volt. A két művész között egyre intenzívebb eszmecsere, majd szellemi rokonság alakult ki, melyből életre szóló barátság született. Akárcsak Vostell, Lurie is tiltakozott a művészetet áruként felfogó, esztétizáló, arisztokratikus szemlélet ellen.

Vostell arra törekedett, hogy a művészhöz méltóvá tegye az életet, Lurie pedig úgy tekintett a művészetre, mint a túlélés lehetőségére. A két művész a háborús bűnök megdöbbentő képeit felszínes reklámképekkel kombinálva sajátos nyelvet hozott létre, amellyel a tömegmédia felszíneségét, a kritikus témákat relativizáló, jelentéktelennek feltüntető mechanizmusait vizsgálták. Minden képük személyes állásfoglalás az erőszak, a vizuális manipuláció és a szexizmus ellen, ugyanakkor egyfajta vádirat a háború utáni fogyasztói társadalom ellen.

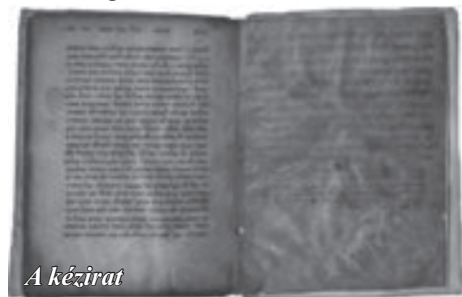
Forrás: mazsihisz.hu

Dolce, az askenázi haszida és az eset chajil

Az előző írásomból már kiderült, hogy *eset chajil* (Mislé 31,10) magyar nyelvű fordítása a „derék asszony”. Mivel a *haszida* egy jámbor nőt jelent, a két jelző közé vesszőt kellett volna tennem és nem az „és”-t. Így van. Csakhogy itt két különböző nőről van szó. Vagy mégsem különböző? Majd meglátjuk!

Az askenáz haszidokról szóló írást az Eleazar ben Juda ben Kalonymus (קלונימוס) említésével fejeztem be. Kalonymus család eredeti fészke Olaszországban - Rómában és Luccában - volt. Onnan vándoroltak el Kalonymusék Németországba, ahol először Mainzban és Speyerben telepedtek le. A hagyomány ezt a családot tartja az askenáz haszidizmus alapítójának. Rabbi Eleazar Mainzban született 1176-ban. Először az apjától, majd más askenáz rabbiktól tanult, köztük a regensburgi rabbi Jehudától is. Az utóbbi volt ugye a *Szefer Haszidim* szerzője, de azt mondják, hogy Eleazarnak is volt köze a könyv megírásához. Rabbi Eleazar korának egyik legnagyobb talmudistája és kabbalistája volt. Sok etikai és ezoterikus művet alkotott, de írt *toszafot* (kommentárokat a Talmudhoz) és liturgiai énekeket is. (Ld. Leopold Zunz, *Literaturgeschichte*) Bátran mondhatjuk, hogy rabbi Eleazar fejlesztette a judaizmus spirituális elveit.

1196-ban rabbi Eleazar worms-i házát két rabló támadta meg, akik megölték a házban tartózkodó feleségét és két lányát. A támadás nem volt kimondottan zsidóellenes, az egyik gyilkost hamarosan elkapták és ki is végezték.

A kézirat

Dulcea (Dolce), rabbi Eleazar felesége a nevéből ítélve egy olasz zsidónő volt. Valószínűleg egy vagyonos családból származott, Wormsban üzletasszonyként volt ismert. Talán pénzügyi tranzakciókkal (pénzváltással, kölcsönzéssel) foglalkozott, hiszen az akkori üzleti életben nem ritkán éppen a nők bonyolították le a pénzügyi ügyleteket. Ez főleg az olyan családokra volt jellemző, amelyekben a férfiak gyakran utaztak. Dulceának nyilván voltak üzleti kapcsolatai a keresztény világgal is, a

Rajna-menti zsidó közösségek a 12-13. században ugyanis jól integrálódtak a német társadalmakban. A rablóknak bizonyára volt tudomásuk Dolce asszony üzleti tevékenységéről, és hogy pénz volt nála.

A házaspár

Dolce élete több vonatkozásban ugyanolyan volt, mint a többi zsidónőé a 12. századi Németországban. Halála előtt valószínűleg három gyermekes, 30-35 éves anyja volt. Az első gyermekét még tinédzserként szülhette. Dolce házában élt a tulajdonképpeni családja és a férje néhány tanítványa. Gettók, vagy elszigetelt zsidó negyedek a 12-13. században még nem voltak, a zsidók közvetlen szomszédságban éltek a nem zsidókkal. Ami a gender-viszonyokat illeti, a zsidó nők szerepe a keresztény nőkhöz hasonlóan a gyermekek nevelésére korlátozódott. Persze, a gyakorlat sokszor eltért a szokásoktól, és a zsidó közösségekben a férfiaknak is volt részük a gyerekek nevelésében.

Tehát látszólag Dolce nem különbözött kortársnőitől, de mégsem volt egy tipikus zsidó asszony. Rabbi Eleazar költeményéből megtudjuk, hogy Dolce nem csak sikeres üzletasszony volt, de tanította a környékbeli közösségek női tagjait. Jó lenne tudni, hogyan tudta megoldani az utazásait. Egyedül utazott, vagy esetleg a férje tanítói útjaival egybekötve tartotta a nők oktatását? Ezt sajnos nem tudhatjuk. Mint ahogy azt sem, mennyire önálló volt Dolce asszony az oktatói tevékenységében.

A költeményből arról is értesülünk, hogy Dolce igen aktív volt a zsinagógái életben: korán ment a zsinagógába és sokáig maradt ott, ahogy a szöveg mondja. A kutatói források szerint (pl. Ivan G. Marcus, Elisheva Baumgarten, Judith Baskin) a Rajna-menti zsidó nők rendszeresen jártak a zsinagógába, nem csak a *sabbat* fogadására. A régészeti leletek azt mutatják, hogy

az első keresztes hadjáratok során megsemmisített zsinagógákban nem volt külön női részleg. *Mechica* sem volt, persze. Az úgy nevezett női zsinagógát (*Frauensynagoge*, a zsinagóga elkülönített része, amit egy kis ablak kötött össze a férfiak részlegével) már csak a keresztes hadjáratok után kezdték kialakítani a helyreállított épületekben.

A feleségéről szóló dicsőítő költeményt rabbi Eleazar a *Példabeszédek* (Mislé) utolsó fejezete alapján írta meg, mert szerinte Dolce volt az a bizonyos *eset chajil*, akiről a Mislé 31. fejezete úgy szól, mint egy minta-asszonyról.

Oszlopfő a mainz-i Kalonymus-házból

A Mislé könyvét a hagyomány a bölcs Salamon király nevéhez köti. De a 31. fejezet úgy kezdődik, hogy ezek „*Lamuél királynak szavai. Beszéd, mellyel oktatta őt az anyja.*” Az anyakirálynő pedig mindekelőtt azt tanácsolta fiának, hogy ne pazarolja az erejét (bármint is jelentess, akár a szexuális képességről is lehetett szó) az asszonyokra. (31,3) A héber mondatban a „חיל” szót látjuk, és ugyanezt a szót megtalálhatjuk a 10. mondatban is, ahol ez áll: „אשת חיל”. A szótár három jelentést kapcsol a chajil szóhoz: erő, érték, haderő. A lexéma hagyományos fordítása ugye a „derék asszony”. Ám ez a szép fordítás nem fedi teljesen a lényegét. Honnan tudom? A 31. fejezet 17. verséből, amely így szól: „*E-rővel övezte fel derekát és szilárdította karjait.*” Nos, egy ilyen leírás inkább egy férfire illik és nem egy nőre. Talán nem is a nőről szólt a szöveg? A 11. vers ugyan úgy kezdődik, hogy „*bízott benne az ura (férje) szíve*”, ezért a házasság hagyományos értelmezése alapján az eset chajil-t valóban asszonyként tekinthetjük. De a mondat második része ismét kétségeket ébreszt: „*és zsákmánya sem hiányzott*”. Persze, a hivatalos fordításban nem a zsákmány, hanem a nyereség szó áll, de a שָׁלָל szó valójában zsákmányt, prédát jelent. Vagyis a szöveg ismét olyan szavakat használ a csodálatos mintaasszony leírására, amelyek inkább

egy harcosra illenek.

Ez a harcias nő ugyanakkor háztartást vezetett, intézkedett az élelmiszerek adagolásáról, font, de szőlőt is ültetett. És ami talán a legfontosabb: „Száját felnyitotta bölcsességgel, a szeretetnek tana a nyelvén.” (Mislé 31, 26) Hát ebből a mondatból sze-

rintem egyértelműen következik, hogy mégis egy nőről van szó. Csak hát Mislé könyvét is a férfiak írták meg a férfiak okulására és innen adódik a férfi-nyelv. Egy gyakorlati gender-oktatás!

Tisztáztuk tehát, hogy a Mislé 31. fejezete valóban egy nőt kívánt ábrázolni. De

létezhet egy ilyen nő a valóságban? Egy nő, aki csupa szeretet, de közben harcias, erős és valósággal fáradhatatlan?

A worms-i rabbi Eleazar ben Juda ben Kalonymus állította, hogy Dolce asszony volt a megtestesült eset chajil. Íme, a költemény sorai:

Derék asszony, ki talál, a korálokat felülmúlja az értéke. (Mislé 31, 10)

Olyan ő, mint a jámbor, szent feleségem Dolce, Dolce asszony.

A férje koronája ő, a közösség jótevőinek lánya.

Asszony, ki istenfélő, őt dicsértessék. (31, 30)

Bízott benne férjének szíve és nyereség sem hiányzott (31, 11). Ő pedig enni adott neki (férjének) és felöltöztette őt,

Hogy együtt üljön az ország véneivel a kapuban (31, 23), hogy Tórát tanuljon és jó tetteket cselekedjen.

Úgy volt, mint a kalmár hajói, messziről hozott kenyeret (31, 14) a férjének, hogy Tórával foglalkozzon.

Lányai néztek fel rá és dicsérték őt boldogan (31, 28), megérte, hogy jó (volt) a keresete (31, 18)

Fölkelt, midőn még éjszaka, és kiadta az edelt házának (31, 15) és a kenyeret szolgálóinak.

Tenyérét megnyitotta a szűkölködőknek (31, 20),

Enni adott fiainak (a férj tanítványainak) és lányainak.

Munkája révén könyvekkel látta őt (férjét) el.

Miután befejezte a fonást (vö. 31, 19), még font kötőzsinórt a könyveknek.

Szorgalmas mindenben, fonta a fűlin, a megilót és a könyvek kötőfonalát,

Gondoskodott gyapjúról és lenről (31, 13), hogy cicit készítsen. Jókedvűen dolgozott.

Előrelátó volt, teljesített minden micvát. Mindenki, aki látta, dicsérte őt.

Örömmel teljesítette a Teremtő törvényeit éjjel-nappal.

Éjszaka sem aludt el a mécsesé (31, 18), hisz akkor gyertyát készített a sulnak.

Zsoltárokat énekelt munkája közben.

Énekelte a zmirot, mondta az imákat és a könyörgéseket.

Városokban tanította a nőket, s éneket tanított nekik.

Tudta a reggeli és az esti ima rendjét.

Korán jött a zsinagógába, sokáig maradt ott.

Végig állt a Jom Kipuron, énekelt és készítette a fényeket.

A szabbatot és az ünnepeket tartotta, mintha tóratudós lett volna.

Mit is mondhatunk a fentiekéről? Az első, ami eszembe jutott, hogy a feleség halála kétségbe ejtette a worms-i rabbi Eleazart, aki a tragédia miatt elveszítette egzisztenciájának forrását, illetve fundamentumát. De az is lehetett, hogy a költeményt egyfajta házi instrukciónak írta a következő feleség számára. Hiszen ott még egy kis gyermek is maradt az anyja nélkül Dolce halála után. Egy ilyen esetben az özvegy akár egy hét múlva is megőszülhetett. De ez nyilván egy gyatra gondolat. Hogy képzel-

hettem ilyet? Bizonyára mély emberi érzésről volt szó és nem a holmi anyagi haszonról!

Viszont abban igazam volt, hogy Dolce és eset chajil igenis különböztek. Vallási aktivitást ugyanis az eset chajiltól senki sem követelt, csak dolgoznia kellett, és kedvesnek kellett lennie. Dolce pedig tanulhatta a Tórát, kiválóan ismerte a liturgiát és ezt gyakorolta is. „Mintha tóratudós lett volna.” Rabbi Eleazarnak pedig semmi kifogása nem volt ezzel szemben, sőt ez tet-

szett is neki. A felesége erényei között sorolta annak vallási műveltségét. Talán ezért is nevezte Dolcét haszidának, a jámbor nőnek.

Ha pedig még komolyabbra fordítjuk a szót, akkor hát utólag is hálások lehetünk rabbi Eleazarnak, amiért megírta ezt az epitáfiumot. Nélküle sokkal kevesebbet tudtunk volna meg a zsidó nők életéről a középkorban.

Hrotkó Larissza

Allegóriával a nemzetiszocializmus ellen

Ernst Jünger: A márványszirteken

Huszonöt éve halt meg Ernst Jünger, aki több, mint száz évet élt. Terjedelmes és elmentmondásos életművének két legfontosabb darabja magyarul is megjelent, a kritika ugyan hírt adott róluk, de mélyebb elemzés nélkül, ezért is nem kap(hat)tak művészi rangjukat megillető megbecsülést. Első könyve az *Acélzivatárban*, melyben saját, önkéntesként megélt I. világháborús tapasztalatait írja meg a fronton vezetett

naplója alapján. Talán többéves frontszolgálatáért, többszöri sebesüléséért kapható legmagasabb kiténtetése is szerepet játszott abban, hogy - évekkel Hitler hatalomra jutása után - egyáltalán megjelenhetett legfontosabb alkotásává vált műve, *A márványszirteken*, ez az igazi nyelv művészetel megírt, félreérthetetlenül náci-ellenes, költői, allegorikus regénye.

Hogy az igazi irodalomnak mennyire

rosszat tesz a leegyszerűsített és átpolitizált megközelítés, igen jól látszik Ernst Jünger ezen elhíresült, politikai tisztánlátását és természettudományos ismereteit is megcsillantó, a náciizmus allegóriáját és a németiség jobbik énjét szembeállító regényének egyoldalú értelmezésén. Ez a kis mesetermő valóban tálcán kínálja - 1939-ben! - az író nemzetiszocializmus-ellenességét, de ennek egyoldalú hangsúlyozása a kisre-

gény olyan beskatulyázásához vezet, amely nagyon is alkalmas az artistikusabb ízlésű, a direkt politikai áthallásoktól nem is ok nélkül távolságot tartó olvasók teljes elidegenítésére.

Régi és új küzdelme

Ennek az ideologikus, torz szemléletnek szinte szükségszerű következménye, hogy ebből a szép - a jelenről elvonatkoztatott, mégis aktuálpolitikai példázattal szoló -, művészi és nosztalgikus könyvből egy, az erőszak, a pusztulás szükségszerűségének igényeként is értelmezhető, hitvallásnak hitt gondolatot emelnek ki, szinte mottóként: „...Az emberi rend annyiban hasonlít a világmindenségre, hogy időről időre el kell égnie ahhoz, hogy újjászülessen.” Ebben a megállapításban egyébként sincs semmi új, és különösen *Spengler* nagy műve (*A nyugat alkonya*) után tűnik csak egy irodalmi axiómának. Ez a mű szellemi és erkölcsi rangjához egyszerűen méltatlan és főleg megtévesztő kiemelés. (Ahogy *Borisz Pilnyak* remekműve, a *Meztelen év* is „független” annak bizarr október-elméletétől.)

Jó német, rossz német

Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy Jünger nemcsak megvetését fejezi ki, nemcsak lenéz és fintorog, de azt is világosan látja, hogy a náciizmus a nacionalizmust és a németiség legszebb hagyományait is megalázza, így számára teljesen természetes, hogy a jelennel, vagyis a harmincas évek német rög-valóságával szemben tudatosan, nemcsak allegorikusan, de félreérthetetlenül és művészi felelősséggel kell megidézni a múltat, a „klasszikus” időköt, a

németség jobbik énjét; az elmélyülőt, a tudományost, az európai; a faustit.

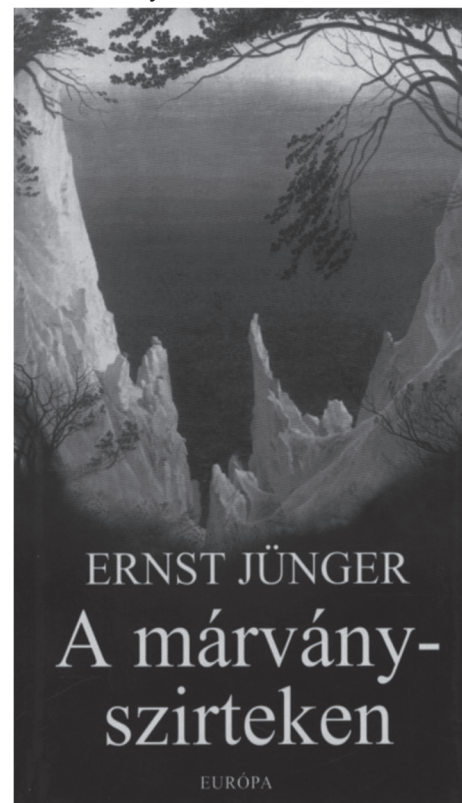
És mindezek háttérben műve mintha valamiféle visszavágódást is sugallna a *Bismarck* előtti; a szétagolt és befelé forduló, „saját kertjeit művelő” régi *Németországba*, melynek (Jünger regényidejéig ívelő) történelmi és lélektani sajátosságairól *Lukács György* is értekezik szép, fiatalkori *Novalis*-tanulmányában (*A lélek és a formák*, *Franklin*, 1910): „Mivel haladásról szó sem lehetett, minden energia befelé fordult és intenzitásban, finomságban és mélységben messze túlhaladta minden vetélytársát a gondolkodók, a költők országa.” És következő mondataiban - ahogy később Jünger is teszi - *Lukács* szembeállítja a németiség jó és rosszabbik énjét: „De egyre nagyobb lett a távolság csúcspontok és mélységek közt és hiába szédültek a szakadékok felett állók a havasok ritka levegőjében, leszállni nem lehetett, mert ott lenn századokkal járt mögöttük mindenki és ép oly lehetetlen volt azokat felhozni maguk mellé és így lehetetlen kiszélesíteni a helyet, ahol állottak. Csak felfelé vezetett út a halálos egyedüllet felé. Zúllásnak indult minden.”

Álmodott világ

A másik bosszantó és félrevezető típus-hiba A márványszirteken taglalása kapcsán, ha annak kétségtelenül meglévő stiláris sajátosságait nyelvének erejeként jellemzik. Jünger nyelve ugyanis nem egyszerűen leíró, hanem láttató; annyira közvetlen, tapasztalati és megjelenítő, hogy az olvasónak nem is jut eszébe, hogy amit olvas,

az nem „látott” világ, hanem a képzelet szülte, amelyből egészen hiányzik a bőbeszédűség, a szószátyárság, a nagy stilisztákat mindig (meg)kísértő nyelvi öncélúságnak még a legkisebb jele is. Egyébként is a csönd, a színek, a fények, a flóra, a fauna, az állandóság és a kicsi elmozdulások írója, de a cselekmény - egyáltalán a mozgás - megjelenítése nem igazán sajátja, ahogy a feszültségteremtés sem. Az olvasó joggal érezheti, hogy valamiféle megszott művészi-lélektani ábrázolás hiányzik ebből a regényféléből, és csak a mű végére érve tudatosul benne, hogy Jünger műve csupán karaktereket ad és nem jellemeket, nem tölti ki azt az űrt, ami ember és ember, helyzet és szituáció között van. Atmoszféra-teremtő képessége messze elmarad nyelvének vizualitásától. És történelmi-politikai allegóriája aligha erőtlenedne el a végén, ha *Alfred Kubin* nagyszerű, *A másik oldal* című regénye feszültségteremtésének és a cselekmény mozgásban tartásának titkát tanulmányozta volna...

Egy szebb jövőért

Ernst Jünger kisregénye klasszikus - de sajnos nem messzeható - példája lett annak, hogyan szólhat egy irodalmi alkotás a maga áttételességével is félreérthetetlenül a politikai jelenről, megőrizve a magas művészet minden mélységét, méltóságát és szépségét. Mint *Füst Milán Adventje*, ha lokálisabban is.

Sámuel Péter

Avigdor Hameiri, a prózaíró

Avigdor Hameiri 1929-ben megjelent nagy sikerű első világháborús regényéig költői tevékenységéről volt ismert a héber nyelvű irodalomban, első verseskötete 1912-ben, *Budapest*en jelent meg héberül. Hameiri számos műfajban alkotott, verseken kívül többek között regényt, filmforgatókönyvet (*Az ember karmai között*, 1930), riportázt (*Utazás a vadregényes Európában*, 1938), etimológiai szótárt (*Az ősi héber ember*, 1942), gyerekkönyvet (*Az állatok bölcsessége*, 1933), színművet (*Boldog a gyufa: Szenes Hanna hősiességének és dicsőségének látomása*, 1958), ifjúsági regényt (*Szókratész titka: regény az ókori Görögországból*, 1956) és számos fordítást is megjelentetett. Az 1929-ben a *Mitzpah* kiadó gondozásában megjelent regénye, *A nagy örület* (magyarul először: Pozsony, 1931, Löwenkopf Kálmán fordítása), majd a második, javított kiadás (1930) biztosította Hameiri helyét a modern héber, majd izraeli irodalmi kánonban.

Avigdor Hameiri

Regényével a modern héber prózában addig ismeretlen, zsidó nézőpontból mutatva be az első világháború eseményeit. Regénye roppant népszerű volt a *jisuv* héber olvasóközönsége körében, az izraeli irodalomtörténetben az első nagy példányszámú irodalmi műként tartják számon. A nagy örület című, a háború keleti frontján játszódó memoárregényét két kötet követte, *A pokol legalján* (*Mitzpah*, 1932) címen, amelyben A nagy örület folytatásaként az orosz hadifogságban szerzett élményeit

beszéli el. A nagy örület sikerével ellentétben a regény folytatását a héber olvasóközönség és a kritika is visszafogottabban fogadta. Hameiri későbbi regényei - kisebb sikerektől eltekintve - már sosem tudtak széles körű olvasótábort megszólítani.

Hameiri A nagy örület című regényében a héberül és jiddisül megjelent elbeszélések és regények többségével szemben nem a hátszágban élő zsidók sorsát és a háborúnak az életükre gyakorolt hatását írja le, hanem az *Osztrák-Magyar Monarchia* hadseregének kötelékében, a keleti fronton harcoló zsidó tiszt benyomásait mondja el. A nagy örület és folytatása, A pokol legalján *Erich Maria Remarque Nyugaton a helyzet változatlan* (1929) című regényéhez hasonlóan önéletrajzi ihletettséggű, de valószínűleg a drámai hatáskeltés kedvéért az átélt élményanyagot Hameiri meglehetősen szabadon kezelte - bár ezt a szerző élete végéig tagadta. A nagy örület megjelenésével párhuzamosan készült, majd ugyancsak 1929 szeptemberében, mindössze két hét különbséggel jelent meg a Remarque-regény héber fordítása (*Stibel* kiadó), a héber író, *Jakov Horovic* munkája. Hameiri fáradhatatlanul tagadott minden átfedést a német regényíró művével, és számos alkalommal visszautasított minden olyan állítást, amely szerint más háborús írók hatással lettek volna a regényére. Többször kifejtette, hogy könyve a háború, majd a hadifogság idején vezetett naplóbejegyzéseinek regényes feldolgozása, amelyeket már korábban folytatásokban közölni akart, de a kéziratból csupán néhány fejezet került kiadásra, először 1918-ban és 1919-ben magyarul, majd egy nagyobb részlet 1925-ben a *Haarec* hasábjain héberül. Autentikus mű látszatát kívánta kelteni a megjelenés évében *Tel-Avivban* írt előszava. Ebben kifejti, hogy háborús feljegyzéseit akkor kezdte írni, amikor először találkozott a kiképző őrmesterével, és 1917-ig, az orosz hadifogságból való felszabadulásáig vezette. A nagy örület „*Egy héber tiszt jegyzetei a nagy háború idején*” alcímmel jelent meg, elutasítva a „regény” műfaji megjelölést, és hangsúlyozva a mű dokumentarista, leíró jellegét. Bár Hameiri prózaírói tevékenysége A nagy örület megjelentetésével került a héber próza középpontjába, az első világháborús tematika a szerző több háborús elbeszélésében megjelenik, *A vöröslő ég alatt* (1925), a *Jakob ija* (1926) és *A názareti Jézus rabbi nevében* (1928), illetve a vegyes tematikájú *Két éjszaka között* (1944) című kötetekben. Ha-

meiri két regénye a háborús elbeszélések számos elemét tartalmazza, de ezekben az írásaiban a szerző egyáltalán nem törekedett arra, hogy a novellák történeti hitelességének látszatát keltse, emiatt az elbeszélések számos bizzar, groteszk vagy különösen túlzó cselekmény- és jellemábrázolást tartalmaznak.

A nagy örület születésének éve fordulóponthoz jelentett Hameiri életében, mert a válságot áthidaló többszöri sikertelen kísérlet után 1929-ben végleg feloszlott az általa alapított és irányított *Hakumkum* szatirikus színházi társulat, amely nagyrészt Hameiri-darabokat vitt színre a szerző rendezésében. A társulat szervezése a korábbi években Hameiri idejének nagy részét leköltötte, feloszlása időt nyújtott a szerző prózaírói tevékenységének. A nagy örület - vagy ahogy művét Hameiri eredetileg nevezte, *A nagy képtelenség* - című regényét az első világháborús „örület” közepette is józan és pacifista hangot képviselő *Albert Einstein*nek ajánlotta, ezzel is hangsúlyozva a könyv pozitivistá szemléletét. A nagy örület és folytatása, A pokol legalján című kétkötetes regényen végighúzóódik a háborús öldöklés abszurditását ellenpontosító vágyakozás a tudományos szemlélet objektivitása iránt. Hameiri a tudományos szemléletet többször az etikai ismérvekkel állítja szembe, amelyben a tudományos látásmód a humanista értékek elmosódásához vagy megkérdőjelezéséhez vezet. A különböző nemzetek és érdekcsoportok kicsinyes haszonszerzési vágya és beteges szenvedélyei akadályozzák és ellehetetlenítik az egész emberiség javát szolgáló tudomány etikusa felhasználását, és így az egész világot a pusztulásba taszítják. A tudomány és etikátlan felhasználása, „*a legfőbb cél - az egész emberiség boldogsága érdekében*” Hameirinek a második világháború idején játszódó, *A fehér messiás* (1947) című regényében is megjelenik.

A nagy örület főszereplője maga is számot vet sorsával, A nagy örület és A pokol legalján a főhős jellemfejlődését követi. Hameiri 1914-ben önként jelentkezik a Monarchia hadseregébe, és szemléletváltása a háború kitörésének bódító érzésétől az átélt szörnyűségek örületén keresztül a háború teljes elutasításáig vezet. A főszereplő jellemfejlődését sugallják a regény kezdetének fejezetcímei is: *Ópium*, *Örület*, *A magányos lélek* és *Utazás a hottentották földjén*, amelyekben érzékelhető az elbeszélő irányvesztettsége és elhagyatottsága, majd a regény második felétől *Összeszorított ö-*

köllel, *A kurvák városa* és *Utolsó napjaink*, amelyekben egyre erősödik a csalódás, a düh és a kiábrándultság hangja. Hameiri azonban nemcsak a háború elutasításáig jut el a regény során, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia vegyes identitásának és szabad identitásválasztásának ethoszától is eltávolodik. A regény elején a főszereplő egy napilap szerkesztője, és napjai a századfordulós Budapest nagyvárosi, bohém és dekadens légkörében telnek. Mikor Hameiri egy kávéházi barátja a háború kitörésének nacionalista lázában antiszemita megjegyzést tesz, nyomban megindul az elbeszélő pokoljárása. Hameiri az elsők között csatlakozik a haza megvédésére induló csapatokhoz, de ahogy korábbi életét hátrahagyja, a front első traumatikus benyomásai, majd a tiszt kiépítőtábor erősen hierarchikus, rasszista és elnyomó légköre hatására egyre inkább a Monarchia domináns kulturális terein kívül helyezkedik el, és elkülönülő, szekuláris, nacionalista zsidó identitást választ magának.

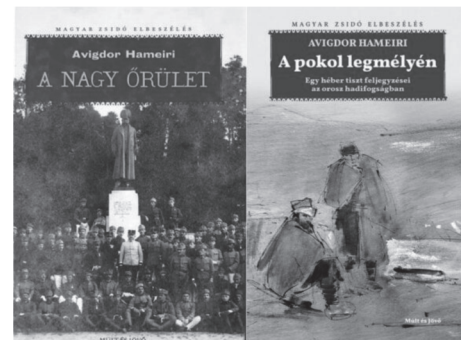
Ez az identitás roppant férfiközpontú, A nagy örület női szereplői a húszas években írt számos német nacionalista regényhez és visszaemlékezéshez hasonlóan csak mint a férfiaságot fenyegető, megcsorbító, sokszor tárgyiasított formában jelennek meg. Hameiri regényében a nőket a front mindkét oldalán leginkább prostituáltként mutatja be, akik vagy betegségeket terjesztenek, és ezért Hameiri a regényben indokoltan tartja a lemeszárlásukat, vagy a férfiak kénye-kedve szerint érzelmileg prostituálódnak.

A pokol legalján két kötetének cselekménye közvetlen folytatása A nagy örületnek. Hameiri első regényével szemben itt már nem egy gyorsan haladó, sokszor komikus elemekkel átszőtt szöveget, hanem lényegesen lassúbb, töredezett, sokszor az epizodikus elemekre szétbomló, pikareszk regényt olvashatunk. A pokol legalján cselekményében erőteljesen kidomborodik Hameiri szándéka: regényét párhuzamba állítja *Dante Poklával*. A regény fejezeteit a vonatutak és a fogolytáborok közötti utazás köti össze. Az orosz hadifogságba esett foglyok útja a cári *Oroszország* nyugati térségeiből *Szibéria* tundrai felé vezet, ezzel is erősítve a dantei párhuzamot, amelyben az utazó a pokol egyre mélyebb, kietlenebb, fagyosabb és kegyetlenebb bugyraiba hatol. A nagy örület sokszor váltakozó és csupán a regény második felére állandósuló szereplőivel szemben A pokol legalján cselekményének középpontjába három-négy állandó szereplő kerül. Az elbeszélő Hameirit a „szemrevaló” magyar parasztfiú, *Pali*, a magyar jesivákat megjárt *Margulisz*, il-

letve a regény legnagyobb részében csak „a cigány” néven emlegetett *Laci* kíséri. Ezek a szereplők Hameiri identitásának különböző megtestesítői, az elbeszélő az események nagy részében visszahúzódik, és a mellékszereplők értelmezésében látatja az őket körülvevő valóságot. Pali az ártatlan és szűzies magyar anyaföld után vágyakozik, folytonosan a különösebb jellemvonást nélkülöző „édesanyját” emlegeti. Pali az első világháborús írásokban gyakran visszatérő, a katonák között kialakuló elnyomott homoerotikus vonzalom megtestesítője, de minden szexuális közeledést erőteljesen, undorral visszautasít. A tisztiszolga Pali senkivel nem léphet szexuális kapcsolatba, mert legerősebb hűséges vonzalma a társaihoz, leginkább az elbeszélőhöz köti. A regényben megjelenő, a Pali alakjához fűződő homoerotikus vonzalom olyannyira pregnáns eleme a cselekménynek, hogy Hameiri számos alkalommal bizonygatja férfiaságát és a férfiasnak vélt viselkedésmóddal fontosságát, illetve undorát a férfiatlanság és a homoszexualitás bármilyen megnyilvánulása láttán. A regény egyik utolsó állomása az uralszki (*Orál*, *Kazahsztán*) fogolytábor, amely a Hameiri ábrázolta pokol legmélyebb bugyra. Itt a regény főszereplői a láthatatlan halálos betegségben szenvedő foglyok között kialakuló orgiaszerű jeleneteknek lehetnek tanúi.

A jesivák világából a frontra vezényelt Margulisz A pokol legalján kötetében a hagyományos zsidó szemléletet képviseli, a regény szövegét sokszor bibliai és talmudi parafrázisok, metaforák és egyes helyzetre alkalmazott idézetek szövik át. Margulisz a hazájához, vallásához és zsidó identitásához egyaránt hű marad a regény folyamán, és egy olyan pozitív zsidó szereplőt testesít meg, akihez társai is könnyedén kapcsolódnak. Margulisz A nagy örületben feltűnő öreg *Esztrájher* bácsi párja a regény folytatásában, aki még a fronton is megtartotta a zsidó vallási gyakorlat előírásait, még a roham idején is imaszíjat kötött magára, és a legképtelenebb körülmények között is imasálat öltött, hogy elmondhassa a napi imádságokat. Az öreg Esztrájher hite és hitéből származó fatalista szemlélete a hősiesség látszatát kelti a társaiban, és a rohamok idején példaként szolgál katonatársai számára. Margulisz az öreg Esztrájherrel szemben már sokkal nagyobb rugalmasságot tanúsít, és többször kritikusan viszonyul a hagyományos zsidó hithez. Az elbeszélővel ellentétben, aki a cionizmus és a zsidóság kritikusan ártértékelt eszményét képviseli, Margulisz nem tud túllépni a hagyomány bevett keretein. A három társból álló csoporthoz később csatla-

köző „döngyöző cigány”, Laci a túlélés ösztönét ülteti társaiba, találékonyságával és alkalmazkodóképességével többször segíti őket a nehézségeken. A két zsidó szereplőhöz hasonlóan Laci is afféle „pária”, a kívülálló szerepét tölti be, aki a hadifogságban, a frontvonalak szabályrendszere után megpróbálja értelmezni új helyzetét. Az új körülmények között nemcsak a tiszt és a sorkatona közötti különbségek mosódnak el, válnak fölöslegessé és nevetségessé, hanem a különböző etnikai csoportok, vallási meggyőződések és osztálykülönbségek is megszűnnek. Laci szerepeltetésével Hameiri a hadifogság demokratikus olvasztótégelyét kívánja érzékeltetni, azonban jellemábrázolása a korabeli előítéletektől terhes, és a legkevésbé kidolgozott a regényben. Árulkodó azonban, hogy a regény során az elbeszélőn kívül e szereplők mindegyike borzalmas szenvedések közepette pusztul el. Pali a saját ürülékéből származó bélférgekkel etetik meg, amibe belehal. Margulisz egyik szemét először egy korbacsal kiütik, majd egy tragikus véletlen során egy pócegödörbe esik, és megfullad. Végül Laci a tifuszbba pusztul bele. Hameiri A nagy örület és A pokol legalján című regény kötetében végigkövetett identitáskeresésben magára marad.

Az identitáskeresés és -választás Hameiri későbbi regényeiben is központi helyet kap. Hameiri kétkötetes, *Tnuva* (1934) című regényében a címszereplő útját követhetjük nyomon *Palesztinába* érkezésétől a jisuv újonnan alakuló társadalmába való beilleszkedéséig. A regény az első világháborút követő időszakban játszódik, Tnuvával a palesztinai partok felé tartó hajó fedélzetén találkozunk először, ahol a világ legkülönbözőbb pontjairól származó zsidók utaznak, hogy céljukat elérvén Palesztina földjén egy új zsidó, produktív társadalmat hozzanak létre. Tnuváról és a hozzá csatlakozó társai háttéréről keveset tudunk meg. A szereplők korai élettörténetéhez fűződő traumatikus, antiszemita élmény és a héber nyelv iránti homályos vonzalom köti össze őket. Hameiri cionista tanregényében Tnuvának és társainak egyetlen célkitűzése

lehet, egy zsidó földművestelep kialakítása és sikeres működtetése. A regény végére a főszereplő és társai elérik céljukat, és így megtestesítik koruk cionista ideálját.

A fehér messiás című, ugyancsak két-kötetes regény a vészkorszak traumájának korai, palesztinai irodalmi feldolgozása. Hameiri főszereplője egy nem zsidó gyerek, akit egy *Reventlow* nevű angol arisztokrata házaspár adoptált. A házaspár közeli kapcsolatot ápol a harmincas évek náci köreiből. Örökre fogadott gyermeküknek az orvosi pályát választják, hogy a náci tudományos sikerekben segédkezhesen. Az orvosi tanulmányok elvégzése után a fiatalember az *Alexander Amen* nevet veszi fel, és a Reventlow házaspár a náci Németországba küldi, hogy „az ember kutatására létrehozott intézet” által működtetett koncentrációs táborban a foglyokon, többségében zsidókon végrehajtott orvosi kísérletekben asszisztáljon. Bár Amen már a kezdetektől elutasítja és borzalommal nézi a táborban végbemenő kegyetlenkedéseket, mégsem szökik meg, hanem elfogadja a

sorsát. A maradásával egyrészt dokumentálni akarja az embereken végrehajtott kísérletek rémtetteit, hogy a látottakról első kézből számolhasson be a világnak, másrészt lehetőségei szerint próbál segíteni a foglyokon. A náci vezetés a tábor felszabadításáig igyekszik bizonygatni, hogy a kísérletek célja a *boule magique*, egy „varázssital” létrehozása, amely az emberiség minden betegségét meg tudja gyógyítani. A koncentrációs tábor felszabadítását követően a tábor vezetője, *Treitsch* professzor és segítői perét követhetjük nyomon, és a kísérleteket túlélő foglyok tanúvallomásait olvashatjuk. A per nem éri el a célját, mert a közvélemény a megismert borzalmak ellenére a náci orvosok utilitarista szemléletének ad igazat: a táborban elpusztított emberek meggyilkolása nem volt hiábavaló, ha ezzel sikerült előállítani egy olyan szert, amely az egész emberiséget meg tudja gyógyítani.

A fehér messiás Hameiri prózai munkásságának talán legvitatottabb darabja. A regény részletesen tárgyalja a táborban

végrehajtott kísérleteket és azok elszenvettségének kínjait, ezt pedig egy prominens náci gyártulajdonos gyermeke és egy palesztinai zsidó lány szerelmének történetével szövi át. A fehér messiás aprólékosan bemutatja a táborban zajló szexuális kizsákmányolást, a tisztelt és a főorvos beteges szexuális képzelgéseinek megvalósítását, és a foglyokra kényszerített kannibalizmust. A megjelenés évét követően a héber újságok arról adtak hírt, hogy Hameiri A fehér messiás cselekményvázlatát elküldte *Arthur Koestler*nek, aki továbbította azt az ugyancsak magyarországi származású rendezőnek és producernek, *Korda Sándornak*. Korda tetszését olyannyira megnyerte Hameiri története, hogy ezer líráért megvette a megfilmesítés jogát. A fehér messiás filmre vitele végül nem valósult meg, és a későbbi irodalmi kritika is elutasítással fogadta a regényt, ahogy az egyik izraeli irodalomkritikus fogalmazott: „jobb lett volna, ha meg sem írják”.

Hunyadi Zsombor

(Forrás: izraelinfo.com)

A nő, aki mindent kockára tett, hogy elrejtse Anne Frankot és családját

Az *Anne Frank bújtatója* című minisorozat *Miep Gies* figyelemre méltó igaz történetét dolgozza fel.

Az *Anne Frank bújtatója* (*A Small Light*) című új minisorozat *Miep Gies* inspiráló, valós történetét mutatja be, aki kulcsszerepet játszott *Anne Frank* és családja elrejtésében a náci megszállás alatt, olvasható a *Disney+* közleményében. Az *ABC Signature* és a *Keshet Studios* által készített nagyszabású *National Geographic* koprodukció premierje *Miep Gies* születésének 114. évfordulóján lesz. A magyar nézők május 2-től láthatják a sorozatot a *Disney+*-on.

Az akkor húszéves titkárnő, *Miep Gies* (*Bel Powley*), aki egy fiatal, vakmerő és önfejű nő volt - abban az időben, amikor a szabad véleménynyilvánítás nem volt megengedett - nem habozott, amikor főnöke, *Otto Frank* (*Liev Schreiber*) megkérte, hogy a második világháború alatt rejtse el őt és családját a náciak elől. A következő két évben *Miep*, férje, *Jan* (*Joe Cole*) és számos más hétköznapi hős vigyázott a titkos mellékhelyiségben rejtőző *Frank*, *van Pels* és *Pfeffer* családokra.

A sorozat részletesen bemutatja, hogyan változott meg *Miep* élete abban a pil-

lanatban, amikor úgy döntött, segít a családok bújtatásában. A napi ételkészítés-ellátástól kezdve, a fejadagjegyekért való kuncsgorgáson át, a szeretett családi ereklyék eladásáig számtalan önzetlen áldozatot kellett hozni. Végül *Miep* volt az, aki a család deportálása után megtalálta és megőrizte *Anne Frank* naplóját, hogy később ő és *Otto* megoszthassák azt a világgal, így biztosítva, hogy az elkövetkező nemzedékek számára maradandó tanúságtételként szolgáljon.

Az *Amszterdamban* és *Prágában* forgatott sorozatból az is kiderül, hogy a bátor házaspár nemcsak a mellékhelyiségben lévő nyolc embert, de a holland ellenállás segítségével még sokakat rejtegetett *Amszterdamban* és környékén a náciak elől. *Powley* heves alakítása elsöprő erejű, *Miep* történe-

tét aktuálisnak és időszerűnek érezteti, arra kényszerítve a nézőket, hogy feltegyék maguknak a kérdést: mit tettek volna *Miep* helyében; és hogy vajon lenne-e bátorságuk szembeszállni a gyűlölettel? A sorozat angol címe, *A Small Light* (Egy kis fény) abból származik, amit *Miep* mondott élete végén:

„Nem szeretem, ha hősnek neveznek, mert nem kell különlegesnek lenned ahhoz, hogy másokon segíts. Még egy átlagos titkárnő, háziasszony vagy tinédzser is hozhat egy kis fényt egy sötét szobába.”

Joan Rater és *Tony Phelan*, az alkotók és executive producerek elmondták: „Az emberek talán ismerik *Anne Frank* és családja történetét, de ami az épület falain kívül történt, ugyanolyan erőteljes, inspiráló és átütő volt. Amikor hallottunk *Miep* és *Jan* erejéről, hogy a megszállás alatt másokért kockáztatták az életüket, teljesen ledöbbenünk. Az *Anne Frank bújtatója* egy olyan igaz történet, amelyet soha nem szabad elfelejteni. Reméljük, hogy nagy hatással lesz a nézőkre, és segít megmutatni, milyen fontos a holokausz el nem mondott történeteinek feltárása, és az azokban rejlő tanulságok megismerése.”

Forrás: akibic.hu

A BUDAI MICVE KLUB májusi programja

Május 08. (hétfő) **19.00 órától LAG BAOMERI KONCERT A ZSINAGÓGÁNKBAN.** Ünnepi vendég Floridából: **LAKATOS GYÖRGY** gitárművész.
További fellépők: **KUN ÁGNES ANNA**, az *Operaház* magánénekesnője, **FELLEGI BALÁZS** operaénekes, **LEONID GUTKIN** (basszusgitár), **NÓGRÁDI BENEDEK** (gitár), **NÓGRÁDI GERGELY** főkántor.
Belépődíj: 3.000.- Ft.

Május 14. (vasárnap) **10.00 órától: JÁRTÁL-E MÁR CSIKÁGÓBAN? FELFEDEZŐ SÉTA ARADI PÉTERREL.**
TALÁLKOZÓ: *Damjanich utca és Dózsa György út sarok (Damjanich u. páratlan, Dózsa György út páros oldala).*
Ebben a *Csikágóban* - így magyarosan leírva - bizonyára minden budapesti járt már, hiszen valójában *Külső-Erzsébetvárosról* van szó, a VII. kerületnek a *Rottenbiller utca - Thököly út - Dózsa György út - Damjanich utca* által határolt negyedéről. Mikor és miért kapta ezt a nevet? Hogyan és mennyi idő alatt épült fel? Kik laktak itt egykor? Nevezhetjük-e ezt a területet is zsidónegyednek? Mintegy kétórás barangolásunk során szó lesz történelemről, irodalomról, építészetéről, művészetekről, kereskedőkről és iparosokról - vagyis minden olyan vonatkozásról, amely meghatározta és mindmáig meghatározza e negyed karakterét.
A FELFEDEZŐ SÉTÁRA JELENTKEZÉS: *Arató Juditnál, telefon: 30 41-41-640, e-mail: arato.judit1@t-online.hu*
Barangolásunk díja: 2.000.- Ft.

Állandó program

Csütörtökönként

18.00 órától FRANKEL BARÁTI KÖR. Kártya, sakk, társasjáték, csevegés.

Péntekenként

SZOMBATKÖSZÖNTŐ FOGLALKOZÁS OVISOK ÉS KISISKOLÁSOK RÉSZÉRE.

A foglalkozást **ZSOZSÓ** vezeti. Időpont: nyáron 18.30, télen 18.00. Amiben részed lehet: gyertyagyújtás, barhesz evés, zsidó mesék, hórázás, héber dalok, kézműveskedés, dráma játékok, zsidó ünnepek, beszélgetés

és persze új barátok. Várunk sok szeretettel a *Mezüze* klubban. Részletek: www.frankel.hu

BUDAI MICVE KLUB

Frankel Leó úti Zsinagóga kóser rendezvények kiváló helyszíne

Esküvő, bar/bat micva, születésnap, céges rendezvények, villás reggelik teljeskörű szervezését és lebonyolítását vállaljuk.

Információért, referenciákért hívjon a következő telefonszámokon:

06 30 4141-640 (Arató Judit)

Budai Sófár

A BZSH Budai Körzet és a Frankel Zsinagóga Alapítvány havonta megjelenő kiadványa
Elnök: **Tordai Péter** • Rabbi: **Dr. Verő Tamás** • Klubvezető: **Arató Judit**
Főszerkesztő: **Sárosi Viktória** (sarosimaci@gmail.com, 06-30-551-2002)
A szerkesztőség címe: **1023 Budapest, Frankel Leó út 49.**
Iroda: **Sárosi Éva** • Irodai órák: **hétköznap 7-13 óráig** • Telefon: **326-1445**
Internet: www.frankel.hu • E-mail: info@frankel.hu
Nyomdai előkészítés: **Katisch** • Nyomda: **Gléda Kft.**
Támogató: **Frankel Zsinagóga Alapítvány, MAZSÖK**